



.....

การประกาศคตินิฏจอันตรธาน
และสถาปนาพระบรมธาตุ ที่เมืองนครชุม
ของสมเด็จพระมหาธรรมราชาลิไท ใน พ.ศ. 1900

สิทธารถ ศรีโคตร

บทคัดย่อ

การประกาศคติปัญญาอันตรธาน และสถาปนาพระบรมธาตุ ที่เมืองนครชุมของสมเด็จพระมหาธรรมราชาลิไท ใน พ.ศ. 1900

บทความนี้มีวัตถุประสงค์ในการอธิบายถึงการประกาศคติปัญญาอันตรธานในศิลาจารึกนครชุมและการสถาปนาพระบรมธาตุที่บรรจุพระบรมสารีริกธาตุอันจริงแท้ขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า พร้อมทั้งปลุกพระศรีมหาโพธิ์จากลังกาที่เมืองนครชุม โดยสมเด็จพระมหาธรรมราชาลิไท ใน พ.ศ. 1900

จากการศึกษาพบว่าบริเวณพื้นที่ของจังหวัดกำแพงเพชรเป็นพื้นที่ที่มีความสำคัญด้วยตั้งอยู่ในสภาพพื้นที่ทางภูมิศาสตร์ที่อุดมไปด้วยแร่ธาตุ ทั้งยังเป็นจุดสำคัญที่ควบคุมเส้นทางการค้าระหว่างดินแดนทางตอนเหนือ แถบลุ่มน้ำปิง-วัง กับดินแดนทางตอนใต้แถบลุ่มน้ำเจ้าพระยา และน่าจะเป็นพื้นที่ที่มีผู้อยู่อาศัยมากพอสมควร จึงอาจกล่าวได้ว่าบริเวณลุ่มน้ำปิงที่เป็นจังหวัดกำแพงเพชรในปัจจุบันนี้น่าจะมีความสำคัญบางประการต่ออาณาจักรสุโขทัย จนทำให้สมเด็จพระมหาธรรมราชาลิไทต้องการที่จะยึดกุมดินแดนนี้ไว้ในอำนาจการปกครองของพระองค์

ด้วยเหตุนี้พระองค์จึงได้ทรงมาสถาปนาพระบรมธาตุนครชุมเพื่อให้ราษฎรในแถบนี้ได้สักการะ พร้อมทั้งปักศิลาจารึกนครชุม เพื่อประกาศสิทธิธรรมและพระราชกฤษฎาภินิหารดังกล่าวไปแล้วนั้น สันนิษฐานว่าเพื่อความเชื่อถือและตระหนักไว้ในสิทธิธรรม, พระราชกฤษฎาภินิหาร และความชอบธรรมของพระราชอำนาจ ในการปกครองดินแดนแถบลุ่มน้ำปิง

ที่เป็นจังหวัดกำแพงเพชรในปัจจุบันขององค์สมเด็จพระมหาธรรมราชาลิไท
เอง เพื่อยังให้เจ้าผู้ครองเมืองในแถบลุ่มน้ำปิงที่เป็นจังหวัดกำแพงเพชรใน
ปัจจุบันนั้นเกิดความเชื่อถือ ในการที่ตนต้องอยู่ในการปกครองของทาง
ฝ่ายสุโขทัย ว่าภายใต้การปกครองของพระธรรมิกราช คือ สมเด็จพระมหา
ธรรมราชาลิไทนั้น จักทรงนำพาบ้านเมืองพร้อมทั้งอาณาประชาราษฎร์ใน
ขอบขัณฑสีมาของพระองค์ให้ประสบกับความสุขความเจริญรุ่งเรือง โดย
มีอากมีพระราชาพระองค์ใดในเวลานั้นที่จักเปี่ยมด้วยพระราชกฤษฎา
ภินิหารและบุญญาธิการเสมอเหมือนด้วยองค์สมเด็จพระมหาธรรมราชาลิไท
เช่นนี้เจ้าผู้ครองเมืองทั้งหลายในแถบนี้จึงควรค่าแก่การที่มาสวามิภักดิ์ต่อ
พระองค์ ซึ่งเป็นการสร้างความยอมรับพระองค์จากภายในจิตใจของเจ้า
ผู้ครองเมือง โดยมีต้องใช้แสนยานุภาพทางทหารไปบังคับขู่เข็ญแต่เพียง
ประการเดียว อันจะยังมาซึ่งเสถียรภาพของดินแดนในการปกครองของ
อาณาจักรสุโขทัย.

Abstract

**The edict of the Pancha-Antaradhan
and the establishment of the pagoda
in the town of Nakornchum
by King Mahadharmaraja - Lithai of Sukhothai
IN B.E. 1900**

The objective of this paper was to search for the purpose of the existence of Pancha – Antaradhan, a concept devised by King Mahadharmmaraja – Lithai of Sukhothai through the establishment of an inscription together with a pagoda that contains the true holy relic of Lord Buddha and also the planting of a holy papal tree (both came from Sri Lanka) in the town of Nakorn – Chum (on the Ping riverside, opposite the town of Kamphangphet) in B.E. 1900.

The result of this study provides us with information about the area of Kamphaengphet Province which shows that the area has very fertile land and that the area contains a high percentage of minerals, especially iron ore. Moreover, the town of Kamphangphet was one of the most important commercial towns in the Lower Ping and Wang basin and the upper Chao Praya basin and that it dominated the entire northwestern trade Route in Thailand. Therefore the town of Kamphaengphet and its surrounding area was certainly one of the most important and valuable regions in the Kingdom of Sukhothai

and that King Mahadharmaraja-Lithai had a strong desire to keep this region in his kingdom.

As such, King Mahadharmaraja-Lithai himself came to the town of Nakorn – Chum to establish the pagoda containing the true holy relic of Lord Buddha and also to plant a holy papal tree (both from Sri Lanka) together with an inscription for an announcement of his majestic, merit and also his legitimacy as the one true lord of this region and Kingdom, inherited from King Ramkhamhaeng the Great. So as such, all of elites and citizens in this region had to acknowledge him as a “Dharmikaraja” who brought peace and prosperity to this land. Finally, such an announcement, could permanently maintain his authority in this region. All of the people in this region certainly respected him as their savior. So this land remained in the Sukhothai Kingdom without the need for war or without being occupied.

การประกาศคติปัญญาอันตรธาน และสถาปนาพระบรมธาตุ ที่เมืองนครชุมของสมเด็จพระมหาธรรมราชาลิไท ใน พ.ศ. 1900

สิทธิธาต ศรีโคตร *

Siththard Srikotr

พระบรมธาตุนครชุมนั้นตั้งอยู่ที่ตำบลนครชุม อ. เมือง จ. กำแพงเพชร โดยตั้งอยู่กลางเมืองโบราณนครชุม ริมแม่น้ำปิงฝั่งตรงกันข้ามกับเมืองโบราณกำแพงเพชร โดยที่ปรากฏการระบุถึงความสำคัญของการสถาปนาพระบรมธาตุแห่งนี้ความตามศิลาจารึกนครชุม (ภายหลังได้ทราบว่าจารึกดังกล่าวถูกเคลื่อนย้ายไปจากพระบรมธาตุนครชุมแห่งนี้) ซึ่งจารึกขึ้นโดยสมเด็จพระมหาธรรมราชาลิไท ใน พ.ศ. 1900 มีเนื้อความโดยสรุปว่า “พรญาภไทยราช” หรือ สมเด็จพระมหาธรรมราชาลิไท ได้ประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุอันจริงแท้และได้ปลุกพระศรีมหาโพธิ์ ซึ่งได้มาจากลังกาทวีป เรื่องนี้มีในด้านที่ 1 ตั้งแต่บรรทัดที่ 1 - 14 และตั้งแต่บรรทัดที่ 15 - 63 กล่าวถึงเรื่องการเสด็จของพระศาสนาทั้งห้าชั้นตามคติปัญญาอันตรธาน ระบุอายุพระศาสนาไว้ 5,000 ปีหลังพุทธปรินิพพาน และเป็นคำตักเตือนสัตบุรุษให้รีบเร่งทำบุญกุศลเมื่อพระพุทธศาสนายังตั้งอยู่บริบูรณ์ ตั้งแต่บรรทัดที่ 64 ถึงด้านที่ 2 กล่าวถึงการแตกแยกในอาณาจักรสุโขทัยก่อนที่สมเด็จพระมหาธรรมราชาลิไทจะทรงรวบรวมอาณาจักรกลับเป็นปึกแผ่นอีกครั้ง ทั้งยังกล่าวสรรเสริญพระองค์ว่าเป็นพระมหา

* นักศึกษาปริญญาโท สาขาโบราณคดีสมัยประวัติศาสตร์ คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร

กษัตริย์ผู้ดำรงอยู่ในทศพิชราชธรรมและเป็นธรรมิกมหาราชที่สุดกล่าวถึง
ศิลาจารึกและรอยพระพุทธรูปต่าง ๆ ที่พระธรรมราชาทรงสร้าง ในหัว
เมืองต่าง ๆ ในอาณาเขตของพระองค์¹

ศิลาจารึกนครชุมเป็นหลักฐานที่เก่าแก่ที่สุดในประเทศไทย ที่
ประกาศแนวความเชื่อเรื่องอายุพระศาสนา 5,000 พระวรรษา และระบุถึง
การเสื่อมสูญของพระศาสนาตามคติปัญญาอันตรธาน ทั้งยังเป็นหลักฐาน
แรกที่ประกาศแนวความเชื่อเรื่องการเสื่อมสูญของพระศาสนา ตามคติ
ปัญญาอันตรธานพร้อมทั้งระบุเวลาที่จะเกิดความเสื่อมสูญของพระศาสนา
ที่จะเกิดในอีกสี่ขั้นที่จะเกิดขึ้นอนาคตซึ่งก็คือ ปริยัตติอันตรธาน, ปฏิบัติ
อันตรธาน, ลิงคอันตรธาน, ธาตุอันตรธาน ไว้ว่า จะเกิดห่างกันขั้นละ
1,000 ปี โดยปริยัตติอันตรธาน กำลังจะเกิดขึ้นใน พ.ศ. 2000 หรือ 99 ปี
หลังจากสถาปนาพระบรมธาตุนครชุม และสร้างจารึกนี้ขึ้นมา ซึ่งการที่
สมเด็จพระมหาธรรมราชาลิไทได้ทรงระบุกรอบของระยะเวลาของการ
เสื่อมสูญของพระศาสนาลงไปอย่างชัดเจนเช่นนั้น อาจจะเป็นผลสืบเนื่อง
มาจากพระราชวินิจฉัยของพระองค์เองที่เชื่อว่า หากพระศาสนามีอายุ
5,000 ปี และมีลำดับความเสื่อมสูญของพระศาสนาอยู่ห้าลำดับขั้น ดัง
นั้นจึงอาจทรงมีพระราชดำริว่า ลำดับขั้นของความเสื่อมสูญที่จักบังเกิด
ขึ้นแก่พระศาสนา ก็ควรเกิดขึ้นในกรอบระยะเวลาที่เท่า ๆ กันคือ 1,000 ปี
จึงนำไปสู่แนวคิดที่ปรากฏในศิลาจารึกนครชุมดังอ้างแล้วข้างต้น

¹ กรมศิลปากร, “ศิลาจารึกนครชุม” ใน **ประชุมพงศาวดารฉบับกาญจนาภิเษก เล่ม 3**
(กรุงเทพฯ : กองวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร, 2542), 78.

คติปัญจอันตรธานนี้ถือกำเนิดขึ้นในลังกา ช่วงปลายพุทธศตวรรษที่ 10 โดยปรากฏพบครั้งแรกในเอกสารอรรถกถา “มนิรตปุณฺณิ” ซึ่งประพันธ์โดยพระพุทธโฆสจารย์ โดยเรียงลำดับความเสื่อมสูญของพระศาสนาไว้ห้าขั้น คือ ปฏิเวธอันตรธาน (พระอรหันต์สูญ), ปฏิบัติอันตรธาน (พระวินัยสูญ), ปริยัตติอันตรธาน (พระไตรปิฎก, เอกสารทางศาสนาสูญ), ลิงคอันตรธาน (พระสงฆ์สูญ) และธาตุอันตรธาน (พระบรมสารีริกธาตุสูญ) โดยไม่ระบุกรอบเวลาของการเสื่อมสูญของพระศาสนาว่าจะเกิดขึ้นเมื่อใด แต่ตามความในศิลาจารึกนครชุม ที่จารึกขึ้นใน พ.ศ. 1900 สมเด็จพระมหาธรรมราชาได้ทรงเรียงลำดับความเสื่อมสูญของพระศาสนาใหม่เป็นปฏิเวธอันตรธาน, ปริยัตติอันตรธาน, ปฏิบัติอันตรธาน, ลิงคอันตรธาน และธาตุอันตรธาน คือ สลับเอาปริยัตติอันตรธานมาเป็นความเสื่อมในลำดับที่สอง แทนปฏิบัติอันตรธาน และระบุว่าพระศาสนาจะเสื่อมสูญใน 5000 ปีหลังพุทธปรินิพพาน หากจะพิจารณาถึงมูลเหตุที่สมเด็จพระมหาธรรมราชาได้ทรงประกาศลำดับความเสื่อมสูญของพระศาสนาในลักษณะเช่นนั้น ก็อาจจะเป็นผลมาจากการที่ คณะสงฆ์ฝ่ายลังกาวงศ์ จากเมืองพิน ในพม่า ที่เข้ามาประดิษฐานพระพุทธศาสนา ฝ่ายเถรวาทในแบบอย่างดังกล่าวในเมืองสุโขทัยนั้น ล้วนแล้วแต่เป็นพระสงฆ์ฝ่ายอรัญวาสี ซึ่งเป็นพระสงฆ์สายบังสกุลิกะ ซึ่งเน้นการปลีกวิเวกเจริญวิปัสสนา และถือว่าปฏิบัติสำคัญกว่าปริยัติ² และถือว่า แม้พระปริยัติ คือ พระธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้า

² พระพุทธโฆสจารย์ ผู้แต่งอรรถกถามนิรตปุณฺณิ ในช่วงปลายพุทธศตวรรษที่ 10 (ต้นคริสต์ศตวรรษที่ 5) ประกาศคติปัญจอันตรธานเป็นครั้งแรกนั้น เป็นพระสงฆ์ฝ่ายคามวาสีสายธมมกถิกะ ซึ่งให้ความสำคัญในพระปริยัติมากกว่า: ดูใน สุภาพรรณ ณ บางช้าง, **ประวัติวรรณคดีบาลีในอินเดียและลังกา** (กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2526), 266.

จักเสื่อมสูญไป หากแต่การเจริญปฏิบัติวิปัสสนากรรมมัฐานนั้นจะยังความ
บริสุทธิ์ผ่องใสมาสู่พระศาสนาต่อไปได้อีกระยะหนึ่ง

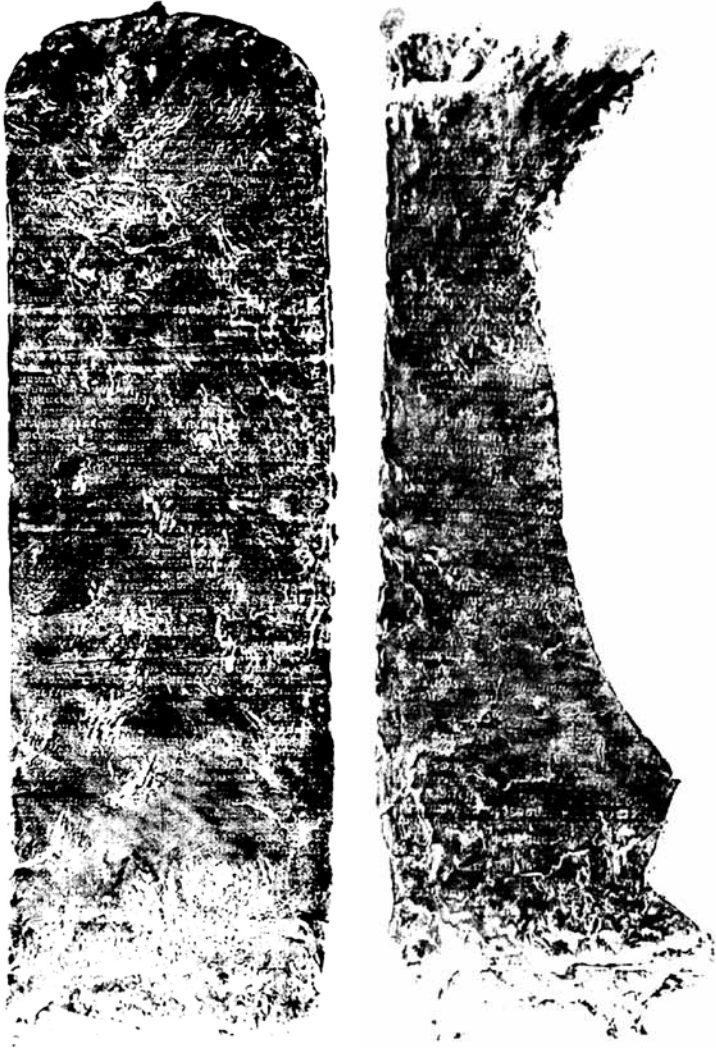
ดังนั้นด้วยอิทธิพลความคิดดังกล่าว จึงอาจทำให้สมเด็จพระมหา
ธรรมราชาลิไททรงมีพระดำริสอดคล้องด้วย และเห็นว่าพระปริยัตินั้น
ไม่จริงยั่งยืนและควรจะเสื่อมสูญไปก่อน ส่วนการ “ปฏิบัติ” นั้นจะยังคง
ยั่งยืนสืบต่อไปได้และเป็นองค์ประกอบสุดท้ายของพระธรรมที่จะเสื่อม
สูญไป ซึ่งแนวคิดนี้น่าจะอนุมานจากหลักการที่ว่า องค์ประกอบใดของ
พระธรรม (ซึ่งประกอบไปด้วย ปริยัติสัทธรรม คือ พระพุทธพจน์ในที่
ปรากฏเอกสารต่าง ๆ, ปฏิบัติสัทธรรม คือ สิ่งที่พึงปฏิบัติได้แก่ไตรสิกขา
และ ปฏิเวธสัทธรรม คือ ผลที่พึงบรรลุ ได้แก่มรรคผลนิพพาน) ที่จะยังพระ
ศาสนาให้ยั่งยืนอยู่ได้นั้น จะเป็นองค์ประกอบที่เสื่อมสูญช้าที่สุดในลำดับ
การเสื่อมสูญของพระศาสนา ซึ่งสมเด็จพระมหาธรรมราชาลิไทอาจทรงมี
พระราชดำริว่าการปฏิบัตินั้นเป็นองค์ประกอบที่สำคัญกว่าในการยังพระ
ศาสนาให้ยั่งยืน จึงทรงลำดับการปฏิบัติไว้ในความเสื่อมสูญลำดับที่ 3
อันเป็นลำดับสุดท้ายของการเสื่อมสูญของพระธรรม ซึ่งผลสืบเนื่องจาก
การที่สมเด็จพระมหาธรรมราชาลิไทได้ทรงอ่าน-ศึกษาเอกสารทางศาสนา
ของพระพุทธศาสนา ฝ่ายเถรวาทเป็นจำนวนมาก พระองค์อาจจะทรง
สังเกตเห็นถึงความเสื่อมบางประการที่เกิดขึ้นในเอกสารเหล่านั้น เช่น มี
ข้อเขียนขัดแย้งกันเอง หรือไม่มีคำอธิบายในบางเรื่องที่ชัดเจน เป็นต้น ดัง
นั้นจึงอาจจะช่วยให้ทรงเชื่ออย่างหนักแน่นขึ้นว่า พระธรรมคำสอน คือ
พระปริยัติเหล่านั้น กำลังมีแนวโน้มที่จะเสื่อมสูญไปมากกว่าที่จะเป็นการ
ปฏิบัติ นอกจากนี้ การที่ทรงได้เห็นว่าคณะพระสงฆ์ลังกาวงศ์ ที่เมืองพันท
ยังคงสามารถรักษาการปฏิบัติไว้ได้เป็นอย่างดีนั้น ก็ยิ่งอาจทำให้พระองค์
เชื่อมั่น ว่าการปฏิบัติยังมีโอกาสจะเสื่อมสูญดังที่บ่งชี้ไว้ในอรรถกถาโมรณปุณณิ

หากแต่เป็นพระปริยัติต่างหากที่จะเข้าสู่สภาวะเสื่อมสูญนั้นในลำดับขั้นการเสื่อมสูญถัดไป

แต่ถึงอย่างไรก็ตาม ทั้งพระพุทธโฆสจารย์ในลังกา และสมเด็จพระมหาธรรมราชาลิไทแห่งสุโขทัย ต่างก็มีมติสอดคล้องกันว่า “พระอรหันต์” ได้เสื่อมสูญไปแล้วจากโลกธาตุ (ผ่านพื้นปฏิเวธอันตรธานมาแล้ว)

หากจะพิจารณาจากข้อความที่อ้างถึงความเสื่อมสูญของพระศาสนาในเวลา 5,000 ปีหลังพุทธปรินิพพานด้วยมูลเหตุห้าประการตามคติปัญจอันตรธานในจารึกนครชุมที่สร้างขึ้นพร้อมกับการสถาปนาพระบรมธาตุอันจริงแท้พร้อมทั้งปลูกพระศรีมหาโพธิ์ที่ได้มาจากลังกาที่เมืองนครชุมนั้น ก็อาจสามารถพิจารณาได้ว่าการสถาปนาพระบรมธาตุนครชุมเพื่อประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุอันจริงแท้จากลังกาพร้อมทั้งปลูกต้นพระศรีมหาโพธิ์โดยสมเด็จพระมหาธรรมราชาลิไทนี้ ถือเป็นกรสร้าง “เจติยะ” หรือสิ่งอันเป็นที่ตั้งแห่งการเคารพบูชาซึ่งทรงอันสูงส่ง เพื่อเร่งให้ราษฎรทั้งหลายมากราบไหว้นมัสการพระบรมธาตุนี้เพื่อสั่งสมบุญกุศล ก่อนที่พระศาสนาจะเสื่อมลงไปมากกว่านี้จนการกุศลกรรมมิเกิดอันสูงส่งอย่างที่ควรจะเป็น

เดิมจารึกนครชุมนี้ ได้ถูกเคลื่อนย้ายออกไปจากแหล่งที่ตั้งเดิมที่วัดพระบรมธาตุนครชุม ต่อมา สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพได้ทรงสอบค้นจนทรงสามารถแสดงหลักฐานที่มาของศิลาจารึกว่า เดิมศิลาจารึกนี้ได้จากวัดพระบรมธาตุ ฝั่งตรงข้ามเมืองกำแพงเพชร ดังนั้น สถานที่ที่ประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุอันจริงแท้จากลังกาที่ปดดังที่ปรากฏชื่ออ้างถึงในศิลาจารึกก็คือ “เมืองนครชุม” นั้น สันนิษฐานว่าน่าจะได้แก่กลุ่มโบราณสถานปากตะวันตกของแม่น้ำปิงตรงข้ามเมืองกำแพงเพชร โดยที่



ภาพสำเนาศิลาจารึกนครชุม
ภาพจากฐานข้อมูลศิลาจารึกในประเทศไทย ของศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร
<http://www.sac.or.th/databases/inscriptions/th/main.php>

บรรดาหลักฐานทางโบราณวัตถุ และหลักฐานที่เป็นโบราณสถานในพื้นที่ดังกล่าว ก็ล้วนแสดงลักษณะเป็นแบบแผนของชุมชนในสมัยสุโขทัยอย่างชัดเจน ดังนั้นจึงสันนิษฐานว่า เจดีย์วัดพระบรมธาตุนครชุม นั้นคือ เจดีย์ที่บรรจุพระบรมธาตุอันจริงแท้จากลังกาทามที่อ้างถึงในศิลาจารึกนครชุมนั้น แต่เดิมสันนิษฐานกันว่าพระบรมธาตุนครชุมเป็นเจดีย์ในศิลปกรรมแบบสุโขทัย แต่ต่อมาในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 ทางรัฐบาลได้อนุญาตให้คหบดีชาวพม่าเข้ามาทำการบูรณะซ่อมแซมและได้รับการซ่อมแปลงรูปเป็นแบบศิลปกรรมพม่าในคราวนั่นเอง



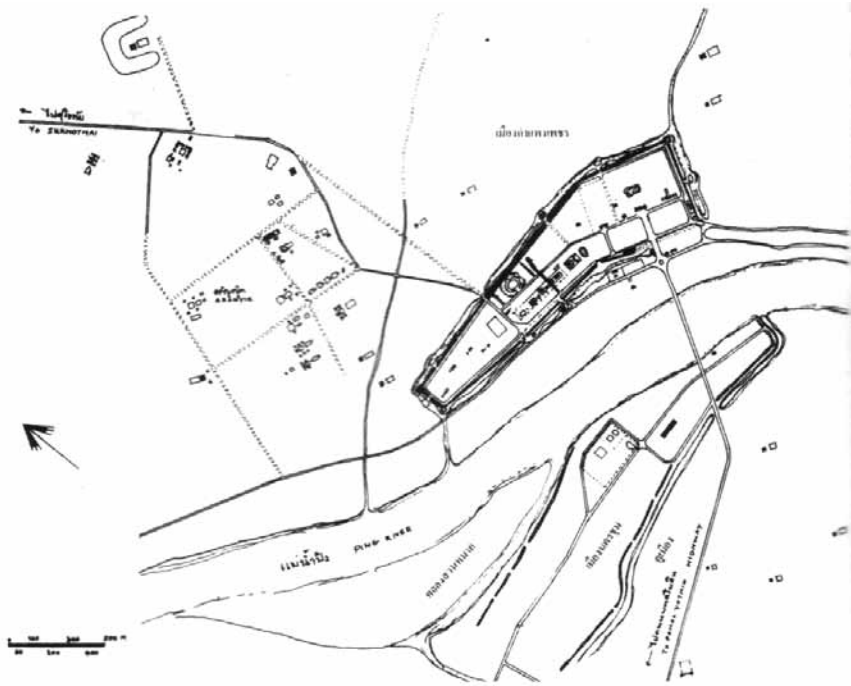
พระบรมธาตุนครชุม สร้างเมื่อ พ.ศ. 1900 โดย สมเด็จพระมหาธรรมราชาลิไท บูรณะใหม่เป็นเจดีย์ทรงพม่า ในสมัยรัชกาลที่ 5

และเมื่อพิจารณาถึงมูลเหตุของการที่สมเด็จพระมหาธรรมราชาลิไท ได้เสด็จมาประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุอันจริงแท้จากลังกา พร้อมด้วยพระศรีมหาโพธิ์ เมื่อ พ.ศ.1900 และปักจาริกนครชุมที่กล่าวถึงการเสด็จของพระศาสนาตามคตินิบัญญัติรัตนที่เมืองนครชุมแห่งนี้ นั้นหากพิจารณาตามความในจาริกนครชุมด้านที่สอง จะพบว่าการกล่าวถึงการแตกแยกแข็งเมืองของหัวเมืองต่าง ๆ ในอาณาจักรสุโขทัยภายหลังรัชกาลพ่อขุนรามคำแหงมหาราช³ จนเมื่อสมเด็จพระมหาธรรมราชาลิไท ได้ทรงเสวยราชย์ จึงได้ทรงทำศึกปราบปรามหัวเมืองเหล่านั้นให้กลับมาสวามิภักดิ์กับสุโขทัยดังเดิม ซึ่งมีความเป็นไปได้ว่า ในช่วงที่บ้านเมืองเกิดความระส่ำระสายดังกล่าว ดินแดนแถบลุ่มน้ำปิงที่เป็นที่ตั้งของจังหวัดกำแพงเพชรในปัจจุบัน ได้แข็งเมืองออกไป⁴ และเมื่อสามารถปราบปรามลงได้ สมเด็จพระมหาธรรมราชาลิไทจึงได้ทรงต้องการให้ดินแดนแถบนี้อยู่ในอำนาจการปกครองของพระองค์อย่างมั่นคงในวิถีทางใดวิถีทางหนึ่ง

เหตุที่บริเวณพื้นที่ของจังหวัดกำแพงเพชรเป็นพื้นที่ที่มีความสำคัญนั้น ก็ด้วยตั้งอยู่ในสภาพพื้นที่ทางภูมิศาสตร์ที่อุดมไปด้วยแร่ธาตุ โดยเฉพาะเหล็กและทองแดง ทั้งยังเป็นจุดสำคัญที่ควบคุมเส้นทางการค้าระหว่างดินแดนทางตอนเหนือแถบลุ่มน้ำปิง-วัง กับดินแดนทางตอนใต้แถบลุ่มน้ำเจ้าพระยา จึงทำให้พื้นที่จังหวัดกำแพงเพชรนั้น น่าจะเป็นดินแดนที่มีผู้อยู่อาศัยมากพอสมควร ดังปรากฏร่องรอยที่ตั้งของชุมชน

³ กรมศิลปากร, “ศิลาจาริกนครชุม” ใน ประชุมพงศาวดารฉบับกาญจนาภิเษก เล่ม 3, 91.

⁴ ในจาริกนครชุม ได้กล่าวถึงการแข็งเมืองของเมืองบางพาน ซึ่งตั้งอยู่ที่ อ.พรานกระต่าย จ.กำแพงเพชร จึงมีความเป็นไปได้พื้นที่ในส่วนอื่น ๆ ของลุ่มน้ำปิงที่เคยอยู่อำนาจการปกครองของอาณาจักรสุโขทัย ก็อาจแข็งเมืองไปด้วย: ดูใน เรื่องเดียวกัน, 92.



แผนที่เมืองนครชุม (ล่าง) และ เมืองกำแพงเพชร (บน)
 ภาพจาก พิเศษ เจียจันทร์พงษ์, ศาสนาและการเมืองในประวัติศาสตร์
 สุโขทัย-อยุธยา (กรุงเทพฯ : มติชน, 2545), 170.

โบราณหลายแห่งที่มีสถานะเป็นจุดแวะพักที่สำคัญแห่งหนึ่งของเส้นทาง
 การค้าขายตามแนวแม่น้ำปิง ซึ่งแต่เดิมในยุคก่อนสุโขทัย พื้นที่ที่เป็น
 ศูนย์กลางของชุมชนที่เป็นที่พักทางการค้าในเส้นทางแม่น้ำปิงในเขต
 จังหวัดกำแพงเพชรนั้น สันนิษฐานว่าน่าจะตั้งอยู่ในแถบเมืองโบราณไตรตรึงส์
 -เทพนคร ทางตอนใต้ของเมืองกำแพงเพชรในปัจจุบัน จนต่อมาในช่วง
 พุทธศตวรรษที่ 19 - 20 จึงได้มีการเคลื่อนย้ายมาตั้งศูนย์กลางแห่งใหม่
 ถัดขึ้นมาทางตอนเหนือ ซึ่งก็คือ เมืองนครชุม และเมืองกำแพงเพชรตาม

ลำดับ นอกจากนั้น ดินแดนลุ่มน้ำปิงในบริเวณที่เป็นจังหวัดกำแพงเพชรนั้น
ยังเป็นดินแดนสำคัญที่ควบคุมเส้นทางเดินทัพ และเส้นทางการค้าทางบก
ทางด้านแม่ละเมา (ปัจจุบันอยู่ในเขต จ.ตาก) เพื่อออกสู่ทะเลยังเมืองท่า
ในอ่าวเมาะตะมะอีกด้วย

ซึ่งจากที่กล่าวไปแล้วข้างต้น จึงอาจกล่าวได้ว่าบริเวณลุ่มน้ำปิงที่
เป็นจังหวัดกำแพงเพชรในปัจจุบันนี้น่าจะมีความสำคัญบางประการต่อ
อาณาจักรสุโขทัย จนทำให้สมเด็จพระมหาธรรมราชาลิไทต้องการที่จะยึด
กุมดินแดนนี้ไว้ในอำนาจการปกครองของพระองค์ ซึ่งหากพิจารณาตาม
ความที่ปรากฏในศิลาจารึกนครชุม จะพบว่าสมเด็จพระมหาธรรมราชาลิไท
ได้ทรงอ้างสิทธิธรรมในการเป็น “พระจักรพรรดิราช” อันชอบธรรมในการ
ปกครองจากหลายลู่ทาง ได้แก่

- ทรงอ้างว่าทรงเป็นผู้ปกครองอย่างชอบธรรม เพราะทรงสืบพระราช
สันตติวงศ์โดยตรงมาจากพ่อขุนรามคำแหงมหาราช⁵
- ทรงอ้างความเป็นผู้ปกครองอันชอบธรรมจากการที่ทรงได้รับฉันทามติ
จาก “ฝูงท้าวพระยาทั้งหลาย” ให้ขึ้นปกครอง⁶
- ทรงสร้างภาพลักษณ์ว่าทรงเป็นผู้ปกครองที่สมบูรณ์พร้อมทั้งพระปรีชา
สามารถ และบุญญาธิการเพียงพอที่จะปกครองอาณาจักรได้ เช่น ทรง
ประกาศว่าเกี่ยวกับวันเดือนปีที่พระศาสนาจักเสื่อมสูญลงในชั้นต่าง ๆ
จนถึง พ.ศ. 5000 นั้น พระองค์เองที่เป็นผู้ที่ทรงคำนวณได้⁷ ทรงเป็นพระ
ธรรมมิกราชผู้ตั้งอยู่ในธรรม รักษาอุโบสถศีล และศึกษาข้อพระธรรมใน

⁵ กรมศิลปากร, “ศิลาจารึกนครชุม” ใน **ประชุมพงศาวดารฉบับกาญจนาภิเษก เล่ม 3**, 80.

⁶ เรื่องเดียวกัน, 80.

⁷ เรื่องเดียวกัน, 87.

พระไตรปิฎกอย่างแตกฉาน⁸ ทั้งยังทรงมีพระมหากรุณาธิคุณสถาปนาพระบรมธาตุที่ประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุอันจริงแท้จากลังกา พร้อมด้วยพระศรีมหาโพธิ์ เพื่อให้ราษฎรได้กราบไหว้ สักสมบุญเพื่อให้พ้นจากทุกข์เวทนาทั้งหลาย และเกิดทันศาสนาพระศรีอริยเมตไตรยอนาคตพุทธเจ้า⁹ ทั้งยังทรงประดิษฐานพระพุทธรูปบาท เพื่อให้ราษฎรทั้งหลายได้สักการะ สักสมอานิสงส์ ตามหัวเมืองต่าง ๆ ในพระราชอาณาจักรอีกหลายเมือง¹⁰

การที่สมเด็จพระมหาธรรมราชาลิไท ได้ทรงมาสถาปนาพระบรมธาตุ นครชุมเพื่อให้ราษฎรในแถบนี้สักการะ พร้อมทั้งปักศิลาจารึกนครชุม เพื่อประกาศสิทธิธรรมและพระราชกฤษฎาภินิหารดังกล่าวนั้น สันนิษฐานว่า ทรงต้องการให้ราษฎรในพื้นที่แถบเมืองนครชุมและในแถบลุ่มน้ำปิงที่เป็นจังหวัดกำแพงเพชรในปัจจุบันนี้ ที่ได้มานับไหว้สักการะพระบรมธาตุ นครชุมได้อ่านจารึกดังกล่าว และเกิดความเชื่อถือในการปกครองดินแดนแถบนี้ของพระองค์ ว่าพื้นที่แถบนี้อยู่ในการปกครองของสมเด็จพระมหาธรรมราชาลิไท ผู้ทรงเป็นธรรมมิกราช ที่จักยังความสุขและสวรรค์นิพพานมาแก่ประชากรราษฎรได้ด้วยทั่วกัน และอาจทำให้ปัญหาการแข็งเมืองของชนชั้นปกครองในหัวเมืองแถบนี้ลดลงไปได้บ้าง ซึ่งแน่นอนว่าแม้াত্রผู้รู้หนังสือในเวลานั้นยังไม่มาก แต่การที่พระองค์ทรงเลือกที่จะจารึกศิลาจารึกนครชุมด้วยภาษาไทย อักษรไทย มิใช่อักษรเขมร ภาษาเขมรหรือภาษาบาลี ก็อาจพออนุมานได้ว่า สมเด็จพระมหาธรรมราชาลิไท ต้องการให้ข้อความในจารึกนั้นสามารถอ่านได้ง่ายขึ้นและแพร่หลายออกไปในวงกว้าง ทั้งนี้เพื่อยังความเชื่อถือและตระหนักรู้ในสิทธิธรรม, พระราชกฤษฎาภินิหาร

⁸ เรื่องเดียวกัน, 88.

⁹ เรื่องเดียวกัน, 86.

¹⁰ เรื่องเดียวกัน, 95.

และความชอบธรรมของพระราชอำนาจในการปกครองดินแดนแถบลุ่มน้ำ
ปิงที่เป็นจังหวัดกำแพงเพชรในปัจจุบันของพระองค์เอง อย่างน้อยก็ในหมู่
ชนชั้นนำทางสังคมในสมัยนั้นที่อ่านออกเขียนได้

อนึ่ง เกี่ยวกับความสำคัญดินแดนลุ่มน้ำปิงที่เป็นจังหวัดกำแพงเพชร
ดังกล่าวไปแล้วข้างต้นนั้น ดินแดนนี้มีเพียงเป็นที่หมายปองของสมเด็จพระ
มหาธรรมราชาลิไทเท่านั้น ในภายหลังเมื่อทางกรุงศรีอยุธยามีอิทธิพล
ทางการเมืองเหนืออาณาจักรสุโขทัย ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 20 (ปลาย
คริสต์ศตวรรษที่ 14 - ต้นคริสต์ศตวรรษที่ 15) ทางฝ่ายอยุธยาได้พยายาม
เข้าไปมีอิทธิพลทางการเมืองเหนือเมืองกำแพงเพชร อันเป็นศูนย์กลาง
การปกครองแห่งใหม่ของดินแดนแถบนี้แทนเมืองนครชุมในสมัยสุโขทัย ที่
ถูกลำน้ำปิงกัดเซาะเมืองอย่างหนัก โดยได้ปรากฏมีเหตุการณ์สำคัญเกี่ยว
กับการที่ทางฝ่ายอยุธยาพยายามเข้ามามีเมืองกำแพงเพชรปรากฏอยู่
ในเอกสาร “ตำนานพระพุทธรูปหินดำ” และ “ชินกาลมาลีปกรณ์” ของฝ่าย
ล้านนา ซึ่งได้แต่งขึ้นในช่วงกลางพุทธศตวรรษที่ 21 อันเป็นยุคทองของ
วรรณกรรมล้านนา¹¹ กล่าวถึงเรื่องสมเด็จพระมหาธรรมราชาลิไท ที่ทรง
เสียเมืองสองแคว (ชินกาลมาลีปกรณ์ออกนามว่า “เมืองชัยนาท”) ให้แก่
สมเด็จพระรามาริบัติที่ 1 แล้ว และสมเด็จพระรามาริบัติที่ 1 ได้ส่งวัดิเดช
อำมาตย์ หรือขุนหลวงพ่องั่ว จากเมืองสุพรรณบุรีให้มาครองเมืองสอง
แคว หลังจากนั้น สมเด็จพระมหาธรรมราชาลิไทได้ถวายนครนการเป็น
อันมากเพื่อขอเมืองคืน และเมื่อทรงได้เมืองคืนแล้ว พระองค์ก็กลับต้อง
เสด็จมาประทับยังเมืองสองแคว พร้อมกับนำพระพุทธรูปหินดำ (ชินกาลมาลีปกรณ์
ออกนามว่า “พระสีหลปฐิมา”) ไปพร้อมกับพระองค์ด้วย ส่วนที่เมือง

¹¹ ประเสริฐ ฐ นคร, ปวงคำ ด้อยเขียว, *ตำนานมูลศาสนา เชียงใหม่ เชียงตุง* (กรุงเทพฯ :
สมาคมประวัติศาสตร์ ในพระราชูปถัมภ์ สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ, 2537), 12.

สุโขทัยนั้น สมเด็จพระมหาธรรมราชาลิไท ทรงโปรดให้พระขนิษฐาของพระองค์มาครอง และให้พระยาญาณดิส (ตามความนิทานพระพุทฺธิหิงส์ ชินกาลมาลีปกรณ์ออกนามว่า “ติปัญญาอำมาตย์”) ไปครองเมืองกำแพงเพชร¹² แต่เมื่อพระมหาธรรมราชาลิไทสวรรคตแล้ว เมืองสองแควตกเป็นของกรุงศรีอยุธยาอีก สมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ 1 (ขุนหลวงพองั่ว) จึงอัญเชิญพระพุทฺธิหิงส์ไปไว้ที่กรุงศรีอยุธยา ฝ่ายติปัญญาอำมาตย์หรือพระยาญาณดิส ผู้ครองเมืองกำแพงเพชรอยากได้พระพุทฺธิหิงส์มาประดิษฐานไว้ที่กำแพงเพชร จึงส่งมารดาของท่านไปถวายแด่ขุนหลวงพองั่ว ในเรื่องตำนานพระพุทฺธิหิงส์กล่าวว่า ถวายแต่ “พระเจ้ารามาริบัติ” แต่น่าจะเป็นข้อผิดพลาดในการเรียกพระนาม เพราะเวลาที่ระบุในเรื่องตอนนั้น และในชินกาลมาลีปกรณ์ที่มีความต้อกันนั้น เป็นรัชสมัยสมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ 1 หรือขุนหลวงพองั่วแล้ว) ซึ่งพระนางได้เป็นที่รักใคร่โปรดปรานของขุนหลวงพองั่ว จนสามารถขอพระราชทานพระพุทฺธิหิงส์มาประดิษฐานไว้ที่เมืองกำแพงเพชรของบุตรชายได้ในท้ายที่สุด¹³

เรื่องของติปัญญาอำมาตย์หรือพระยาญาณดิสนี้ นับว่าเป็นประเด็นที่น่าสนใจมากประเด็นหนึ่ง เพราะได้สะท้อนให้เห็นถึงการเกี่ยวดองกันระหว่างสองราชวงศ์คือ ราชวงศ์สุพรรณภูมิกับราชวงศ์สุโขทัย ซึ่งอาจจะเริ่มขึ้นตั้งแต่สมัยของสมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ 1 และสมเด็จพระมหาธรรมราชาลิไทแล้ว แต่มาปรากฏชัดเจนตั้งแต่สมัยสมเด็จพระเจ้าสามพระยาเป็นต้นมา โดยที่อิทธิพลของราชวงศ์สุพรรณภูมิน่าจะเริ่มเข้ามาครอบงำแคว้นสุโขทัยตั้งแต่คราวที่สมเด็จพระมหาธรรมราชาลิไทต้อง

¹² รัตนปัญญาเถระ, **ชินกาลมาลีปกรณ์**, ร.ต.ท. แสง มนวิฑูร แปล (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณ์ราชวิทยาลัย, 2540), 296.

¹³ **เรื่องเดียวกัน**, 297.

เสด็จไปประทับที่เมืองสองแควเป็นเวลาถึง 7 ปีแล้ว ทั้งนี้เนื่องมาจาก การที่สมเด็จพระมหาธรรมราชาลิไททรงขอเมืองสองแควคืนจากฝ่ายอยุธยา เมื่อทรงได้คืนแล้วต้องเสด็จไปประทับอยู่ที่นั่น โดยโปรดให้พระขนิษฐาของพระองค์ครองเมืองสุโขทัยแทนนั้น ค่อนข้างจะเป็นที่แน่ชัดว่า ต้องเป็น “เงื่อนไข” ของการคืนเมืองของทางฝ่ายกรุงศรีอยุธยา (คือ สมเด็จพระรามาธิบดีที่ 1) รวมทั้งการที่ให้ตีปัญญาอำมาตย์หรือพระยาญาณดิสไปครองเมืองกำแพงเพชร (ชินกาลมาลีปกรณ์ ได้ผูกนามเมืองเป็นภาษาบาลีว่า “วชิรปการ”) ก็ควรเป็นเงื่อนไขอีกอย่างหนึ่งด้วย เพราะตีปัญญาอำมาตย์หรือพระยาญาณดิส มีส่วนเกี่ยวข้องเป็นพระญาติกับขุนหลวงพ่องั่วแห่งเมืองสุพรรณบุรีด้วย เนื่องจากได้ถวายมารดาของตนเองเป็นพระสนมของขุนหลวงพ่องั่ว และพระองค์ก็ทรงโปรดปรานนางเป็นอย่างยิ่ง และจึงน่าจะเป็นสมัยนี้เองที่มีการย้ายศูนย์การปกครองจากปากเมื่อนครชุมฝั่งตะวันตกของแม่น้ำปิง มาอยู่ที่ฝั่งตะวันออกแทน¹⁴ เพราะเป็นตำแหน่งที่คุมเมืองต่าง ๆ ในแคว้นสุโขทัยได้ดีกว่าอีกทางหนึ่งด้วย

ดังนั้นจึงอาจจะกล่าวได้ว่าเมืองกำแพงเพชรนั้นนับเป็นจุดแรกที่ราชวงศ์สุพรรณภูมิได้วางอำนาจการปกครองของตนอย่างมั่นคงไว้ในเขตพื้นที่ส่วนสำคัญ (Coreland) ของอาณาจักรสุโขทัย ถือเป็น การสร้างฐานอำนาจที่สำคัญของฝ่ายสุพรรณภูมิเพื่อควบคุมอาณาจักรสุโขทัยในภายภาคหน้า¹⁵ โดยที่เมืองกำแพงเพชรที่มีพระยาญาณดิสหรือตีปัญญา

¹⁴ พิเศษ เจียจันทร์พงษ์, *ศาสนาและการเมืองในประวัติศาสตร์สุโขทัย - อยุธยา* (กรุงเทพฯ : มติชน, 2545), 162.

¹⁵ สุจิตต์ วงษ์เทศ, *แคว้นสุโขทัย รัฐในอุดมคติ* (กรุงเทพฯ : มติชน, 2539), 188.

อำมาตย์ผู้นี้เป็นผู้ปกครองนั้น ดูเหมือนว่าจะมีความใกล้ชิดกับทางราชสำนักกรุงศรีอยุธยาเป็นอย่างยิ่ง ดังปรากฏความในเอกสารชินกาลมาลีปกรณ์ว่า ถึงขนาดในคราวที่พระเจ้ามหาพรหม พระอนุชาของพระเจ้ากือนาแห่งอาณาจักรล้านนา ได้ทรงยกทัพลงมาหมายจะตีเอาเมืองกำแพงเพชร เพื่อชิงเอาพระพุทธรูปหินชิ้นนั้น กองทัพอยุธยาโดยขุนหลวงพ่องั่วได้ถึงขนาดยกทัพหลวงขึ้นมาตั้งที่ปากน้ำโพเพื่อมาช่วยเหลือพระยาญาณดิศ แต่ในท้ายที่สุดพระยาญาณดิศก็สามารถเจรจาตกลงกับพระเจ้ามหาพรหมได้และยินยอมมอบพระพุทธรูปหินแก่พระเจ้ามหาพรหมนำไปประดิษฐานเพื่อบูชาในเมืองเชียงรายที่ตนครองอยู่ได้โดยสงบ¹⁶ ซึ่งจากกรณีดังกล่าวข้างต้นจะเห็นได้ว่าเมืองกำแพงเพชรนั้นนับเป็นเมืองที่มีความสำคัญยิ่งและมีความสัมพันธ์กับทางฝ่ายอยุธยาอย่างแน่นแฟ้น ถึงขนาดที่ทางฝ่ายอยุธยาจะต้องยกทัพหลวงมาป้องกัน

นอกจากนั้น ยังปรากฏความจากศิลาจารึกกฎหมายลักษณะโจร ที่ขุดพบที่กลางเมืองโบราณสุโขทัย ซึ่งในศิลาจารึกดังกล่าวได้อ้างถึง “...สิทธิสมเด็จบพิตร (มหाराชบุตร) – ราชศรีบรมจักรพรรดิราช ท่านได้เสด็จขึ้นเสวย – ภิรมย์สมดังพระราชมนรถ ทดแทนแดนพระธรรมราชสีมานี้ดูจดาวติงสา พระองค์ท่านเสด็จในกำแพงเพชรบุรีศรีวิมลาลัย พร้อมด้วยข้าราชการบริพารพลจากทั้งสี่ทิศ (โดยรอบเมืองกำแพงเพชร) นำน้ำมาสรองอภิเษกพระองค์ขึ้นเป็นพระเจ้าแผ่นดิน...”¹⁷ ซึ่งจากลักษณะพระนามของผู้ขึ้นเสวยราชาธิปไตยและประกอบพระราชพิธีบรมราชาภิเษกที่เมืองกำแพงเพชรนี้ เป็นที่ยอมรับกันโดยทั่วไปของผู้เชี่ยวชาญด้านสำนวนภาษาในสมัย

¹⁶ รัตนปัญญาเถระ, *ชินกาลมาลีปกรณ์*, 297-299.

¹⁷ กรมศิลปากร, “จารึกกฎหมายลักษณะโจร” ใน *ประชุมจารึก ภาคที่ 8 จารึกสุโขทัย* (กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร, 2548), 170.

โบราณว่า น่าจะเป็นพระนามของพระมหากษัตริย์กรุงศรีอยุธยา¹⁸ และยังเป็นที่น่าสังเกตว่า เนื้อความจากจารึกกฎหมายลักษณะโจรที่ “ศรีบรมจักรพรรดิราช” ทรงนำมาประกาศที่เมืองสุโขทัยดังกล่าว นั้น มีความใกล้เคียงกับกฎหมายลักษณะลักพาที่ใช้กันอยู่ในกรุงศรีอยุธยาเป็นอย่างยิ่ง¹⁹ ซึ่งการที่มีพระมหากษัตริย์กรุงศรีอยุธยาเสด็จขึ้นมายังเมืองกำแพงเพชร เพื่อประกาศใช้กฎหมายดังกล่าวในดินแดนอาณาจักรสุโขทัยนั้น ก็ย่อมแสดงถึงความสำคัญของผู้ที่ลุ่มน้ำปิงในแถบนี้ที่มีเมืองกำแพงเพชรเป็นศูนย์กลางได้ในระดับหนึ่ง

กล่าวโดยสรุป ก็คือ สมเด็จพระมหาธรรมราชาลิไท ได้ทรงมาสถาปนาพระบรมธาตุนครชุมเพื่อให้ราษฎรในแถบนี้ได้สักการะ พร้อมทั้งปกศิลาจาริกนครชุม เพื่อประกาศสิทธิธรรมและพระราชกฤษฎาภินิหารดังกล่าวไปแล้วนั้น สันนิษฐานว่า เพื่อยังความเชื่อถือและตระหนักรู้ในสิทธิธรรม, พระราชกฤษฎาภินิหาร และความชอบธรรมของพระราชอำนาจในการปกครองดินแดนแถบลุ่มน้ำปิงที่เป็นจังหวัดกำแพงเพชรในปัจจุบันขององค์สมเด็จพระมหาธรรมราชาลิไทเอง (อย่างน้อยก็ในหมู่ชนชั้นนำทางสังคมในสมัยนั้นที่อ่านออกเขียนได้) เพื่อยังให้เจ้าผู้ครองเมืองในแถบลุ่มน้ำปิงที่เป็นจังหวัดกำแพงเพชรในปัจจุบันนั้น เกิดความเชื่อถือ ในการที่ตนต้องอยู่ในการปกครองของทางฝ่ายสุโขทัย ว่าภายใต้การปกครองของพระธรรมิกราช คือ สมเด็จพระมหาธรรมราชาลิไทนั้น จักทรงนำพาบ้านเมืองพร้อมทั้งอาณาประชาราษฎร์ในขอบเขตอาณาของพระองค์ให้ประสบกับความสุขความเจริญรุ่งเรือง โดยมีอาจมีพระราชาพระองค์ใด

¹⁸ ประเสริฐ ญ นคร,งานจารึกและประวัติศาสตร์ของประเสริฐ ญ นคร (นครปฐม: โรงพิมพ์ศูนย์ส่งเสริมและฝึกอบรมการเกษตรแห่งชาติ มก. กำแพงแสน, 2534), 51.

¹⁹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 52.

ในเวลานั้นที่จักเปี่ยมด้วยพระราชกฤษฎาภินิหารและบุญญาธิการเสมอเหมือนด้วยองค์สมเด็จพระมหาธรรมราชาลิไท เช่นนี้เจ้าผู้ครองเมืองทั้งหลายในแถบนี้จึงควรค่าแก่การที่มาสวามิภักดิ์ต่อพระองค์ ซึ่งเป็นการสร้างความยอมรับพระองค์จากภายในจิตใจของเจ้าผู้ครองเมือง โดยมีต้องใช้แสนยานุภาพทางทหารไปบังคับขู่เข็ญแต่เพียงประการเดียว อันจะยังมาซึ่งเสถียรภาพของดินแดนในการปกครองของอาณาจักรสุโขทัยภายใต้การปกครองของสมเด็จพระมหาธรรมราชาลิไท โดยที่ในการนี้นับเป็นการนำเอาศาสนามารับใช้ในการแสวงหาอำนาจทางการเมืองของสมเด็จพระมหาธรรมราชาลิไทที่ชาญฉลาดเป็นอย่างยิ่ง.

บรรณานุกรม

- กรมศิลปากร. “ศิลาจารึกนครชุม.” ใน **ประชุมพงศาวดารฉบับกาญจนาภิเษก เล่ม 3**. กรุงเทพฯ: กองวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร, 2542.
- กรมศิลปากร. “จารึกกฏหมายลักษณะโจร.” ใน **ประชุมจารึก ภาคที่ 8 จารึกสุโขทัย**. กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร, 2548.
- ประเสริฐ ฐ นคร. **งานจารึกและประวัติศาสตร์ของประเสริฐ ฐ นคร**. นครปฐม: โรงพิมพ์ศูนย์ส่งเสริมและฝึกอบรมการเกษตรแห่งชาติ มก. กำแพงแสน, 2534.
- ประเสริฐ ฐ นคร. ปวงคำ ต้อยเขียว. **ตำนานมูลศาสนา เชียงใหม่ เชียงตุง**. กรุงเทพฯ: สมาคมประวัติศาสตร์ ในพระราชูปถัมภ์ สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี, 2537.
- พิเศษ เจียจันทร์พงษ์. **ศาสนาและการเมืองในประวัติศาสตร์สุโขทัย-อยุธยา**. กรุงเทพฯ: มติชน, 2545.
- รัตนปัญญาเถระ. **ชินกาลมาลีปกรณ์**. ร.ต.ท. แสง มนวิฑูร แปล. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2540.
- วันชัย จันทร์ฉาย. **แผนการใช้ที่ดินจังหวัดกำแพงเพชร**. กรุงเทพฯ: กรมพัฒนาที่ดิน กระทรวงเกษตรและสหกรณ์, 2533.
- สุจิตต์ วงษ์เทศ. **แคว้นสุโขทัย รัฐในอุดมคติ**. กรุงเทพฯ: มติชน, 2539.
- สุภาพรรณ ฦ บางช้าง. **ประวัติวรรณคดีบาลีในอินเดียและลังกา**. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2526.